

ANTALÓCZY TÍMEA

LÁTHATÓAN LÁTHATATLAN VILÁGOK

KAPITÁNY ÁGNES ÜDVÖZLÉSÉRE¹⁹⁵

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor legfontosabb kutatási területei – saját megfogalmazásuk szerint – az értékszociológia, a kulturális antropológia, a társadalomelmélet, a szemiotika, a kultúrakutatás, a szimbolizáció-kutatás, a lakásmód, az életstratégiák és a posztkapitalizmus. E kötetben szinte mindegyik felsorolt területet érintve áttekintették és a lehető legszélesebb kontextusban elemezték az elmúlt közel két évtized legfontosabb történéseit. Az így létrehozott tudástár jó kiindulás lesz mindazoknak, akik a közeljövőben vagy akár több évtized múltán meg akarnak valamit tudni korunkról és embereiről: mi foglalkoztatta őket, mi határozta meg a mindennapjaikat?

Már a bevezetőben szigorú kereteket jelölnek ki, azaz a rájuk oly jellemző gondossággal tisztázzák a kötet szerzője tematikájának határait, fogalomrendszerét. Teszik ezt precízen, ugyanakkor élvezetes példákat felsorakoztatva. „Minden korszaknak megvan a maga vilásképe. Az a mód, ahogyan annak a kornak az emberei a világot látják. Ez az, amit a »szellemtörténet« dívatja idején »korszellemnek« neveztek, s ami így vagy úgy, de mindenképpen áthatja az adott korszakban élők szinte minden megnyilvánulását” (7. old.). „Ismert kultúrtörténeti esemény: a francia romantikus színpadi irodalom egyik első sikerművének, Victor Hugo: *Hernanijának* bemutatója botrányba, az »Hernani csatájaként« ismert tömegverekedésbe fulladt. Idősebb és ifjabb urak egymásnak estek a nézőtérén – két ízlés, s mögötte két világvélemény között: a kezdődő romantikáé, s azoké, akik nem tudták befogadni új szellemét, akiknek megszokott világvéleményét az új látásmód megrendítette. Az impresszionista festők bemutató kiállítása is hasonló botrányt váltott ki, pedig ennél a stílusirányzatnál nehéz békésebbet elképzelni, s mai szemmel nézve még azt sem nagyon lehet érteni, hogy a viktoriánus prűdéria min is háborodhatott fel e képek láttán, hiszen a mezítelenség ábrázolása kisebb-nagyobb megszakításokkal (ha különböző formákban is, de) akkor már néhány száz éve természetes dolog volt a képzőművészetben. Miért vált hát ki ilyen indu-

latokat egy új festésmód? Miért uszíthat egymásra konszolidált polgárokat bősültre ellenfelekként egy színházi játék? Nyilvánvalóan azért, mert ezekben az esetekben mindig sokkal többről van szó, mint ami a felszínen látszik” (9. old.).

Kapitány Ágnes és Gábor több évtizedes eddigi életművét is áthatotta az a fajta törekvés, hogy kézen fogva bennünket, megmagyarázzák és feltárják a környezetünkben ható jelenségek mélyebb okait. Generációkat vezettek be azokba a világokba, amelyek őket a leginkább érdekelték. Éppen abban rejlik hitelességük, hogy őszintén – igazi értelmiségi hivatástudattal – a maguk számára is fel akarják tárni a történések mélyebb okait. Nagy lelkesedéssel, precizitással, érdeklődéssel és optimizmussal fordulnak a világ, a környezetükben élők felé. Gondoljunk csak korábbi népszerű munkáikra, mint például a *Rejtjelek: hogyan beszélnek vágyaink és törekvéseink* (Interart, Bp., 1993), a *Túlélési stratégiák: társadalmi adaptációs módok* (Kossuth, Bp., 2007) vagy a *„szellemi termelési mód”* (e-book, 2011, Kossuth, 2013). Fontos látélet a mostani könyv is, de több is ennél: enciklopédikus jellegével a majdani korok történései mellett a mai embernek is sokat adhat. Nagyon jól használható például az oktatásban, ha nem a száraz tényekkel, hanem a folyamatokkal, az ezredforduló „hangulatával” akarjuk megismertetni a diákokat.

Mínthogy a kötet az 1990-es éveket feldolgozó *Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón* (Új Mandátum, Bp., 2000) munkájuknak a XXI. század első évtizedével kibővített folytatása, érdekes önreflexióra ad lehetőséget a szerzőknek. Nyomon követhető, hogy a kilencvenes évek trendjeiből mi állandósult, sőt erősödött, mi tűnt el vagy változott meg; önmagában már az is érdekes, sőt szórakoztató, hogy a 2000-es évekből visszanézve hogyan látjuk az előző évtized trendjeit. A mű almanach-jellegét erősíti, hogy az ezredforduló érdekes eseményeinek, trendjeinek, folyamatainak nem időrendben vagy a földrajzi elhelyezkedés szerint tagolt gyűjteménye, hanem pusztán a két szerző szubjektív, de roppant érdekes gondolati rendszere szervezi egységbe. Két okos ember véleménye a világról, amelyben élünk, felvértézve mindazzal, amelyet a szakirodalmi és tapasztalati arzenálból felhalmoztak.

195 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón... és utána*. Typotex, Bp., 2013. 497 oldal

A könyv – a szó speciális értelmében – titokzatos. Egyrészt mert az ezredforduló utáni időkre vonatkozó – eltérő betűtípussal jelölt – részek a szerzők személyes kronológiájára utalnak. A szerzők korábbi gondolataikat a korábbi kiadás óta eltelt időben továbbgondolva jutnak el a kisbetűs részekben megfogalmazottakhoz. Másrészt a lábjegyzetek esetében többször oldalakon átívelve találjuk a szubjektív, értékelő jellegű szövegeket. Ezek a lábjegyzetek és a hagyományos „klasszikus” lábjegyzetek vegyesen találhatóak a könyvben. Az ember szeretné egyben elolvasni a kisbetűs részeket, hiszen azok legalább annyira tartoznak egymáshoz, mint a tematikailag rendezett szövegrészekhez. A gond az, hogy hiányzik annak eldöntése, vajon az elmúlt csaknem másfél évtized pusztán csak folytatása a korábbi időszaknak, vagy valójában azonosíthatunk egy élesebb cezúrát, mint ahogy azt a nemzetközi szakirodalomban tapasztalhatjuk. Az ezredforduló óta eltelt időben legalább két olyan történelmileg jelentős esemény zajlott, illetve zajlik, ami az ezen időszakra vonatkozó szociológiai, közgazdasági, filozófiai, történelmi stb. munkák leírása szerint sorsdöntőnek tekinthető, mivel következményeik miatt gyakorlatilag korszakhatárként határozhatóak meg. Ezen események: a szeptember 11-i terrortámadás, illetve a 2008 óta tartó pénzügyi válság. A könyv szerzőinek azon döntése, hogy az ezredforduló óta eltelt időszakot pusztán időbeni folytatásként mutatják be – a szövegben pusztán betűtípusváltással jelezve képest azt a benyomást kelti – mintha az elmúlt évtized a korábbiakhoz képest pusztán bizonyos folyamatok felerősödését, módosulását hozta volna. Ez annál is meglepőbb, mert manapság egyre gyakran találkozunk a demokrácia válságáról, a globális kapitalizmus, mint a legoptimálisabb társadalmi gazdasági formáció lehetséges bukását jelző elképzelésekkel. Maga a könyv is önálló fejezetben foglalkozik a válság problematikával (ld. 475. oldaltól), ennek ellenére mintha a 2008-as pénzügyi válságot nem tekintené elég nagy horderejűnek ahhoz, hogy az ezredfordulót követő időszak elemzésében ezt hangsúlyosan jelezze. További zavaró jelenség, hogy bizonyos folyamatok leírása, értékelése a másbetűs, „új” részben jelenik meg, ami azt sugallja, hogy ekkor jöttek létre, holott gyakran a folyamatok nyilvánvalóan nem határolhatóak el az ezredfordulótól, inkább ismét csak a szerzői kronológiával.

Fontos kiemelni a szöveg közérthető stílusát, bár sajnos – az előzőekben már említett – tördelés és a szövegen belüli navigáció nem segíti a rendki-

vül olvasmányos szöveg megértését! A fejezetcímek azonban már önmagukban is beszédesek: *Szegénység – gazdagság – presztízjszelek változásai az ezredforduló előtt és után. Mi mindentől fél, szorong az ezredforduló környékének embere? Egészségkultusz – biokultusz – természetkultusz, a gasztronómia és a test felértékelődése. Hogyan lakunk az ezredforduló környékén? Ünnepek, ünneplési szokások. (Gyermek)játékok jellemzői. Családformák. Identitások és a határelmosódások. Modellek az időben. Modellek a térben. Jellegzetes magatartásformák. A művészet jellegzetessége.*

Az összegző zárófejezet a vizsgált korszakot leginkább meghatározó fogalmak (pénzuralom, biztonság, fragmentálódás, pluralizálódás – nemzetközi jelleg – multikulturalitás, az információ és a virtuális valóság szerepének felértékelődése, az ember önmaga felé fordulása, a természettel való harmónia megtalálásának fontossága, a transzcendencia és hit-igény, a tradíció- és közösségkeresés, az Ázsia-kultusz, a határelmosódások, a racionalitás–irracionalitás) részletekbe menő elemzése. És a szerzők végül felteszik a kérdést: milyenek voltak tehát a kilencvenes évek? „Egy megváltásra váró dekadens világgal azonosíthatjuk-e ezt a kort; vagy éppen ellenkezőleg: már az újat kell látnunk benne, miként ezt a New Age, a békés Vízöntőkor meghirdetői vallják? Egy új korszak első lakói lennének tehát a kilencvenes évek emberei? Egy olyan új koré, amelynek alapja a technika helyett az ember belső képességei, a fizika helyett a biológia és a pszichológia, a nagy társadalmi egységek helyett az autonóm egyén, a tudomány helyett a művészet, az atomokra bontás helyett az egészben látás, a logikai okság helyett a szimbólumok mindent mindennel összekapcsolni képes világa?” (469. old.) És mit hoz a jövő? „Az mindenesetre valószínűnek látszik, hogy – ma még meghatározhatatlan formában – történelmileg viszonylag rövid idő alatt a szellemi megújulás valamilyen (vallási, evilági, vagy a kettőt egyesítő) mozgalma fog végigfutni a világon. Ennek valószínűsége ugyanis háromszorosan is »benne van« a kilencvenes évek jelenségeiben. Benne van a hithiány, a perspektíva hiány, a jövőhiány, márpedig az emberiség nem tud több nemzedéken át e nélkül élni, [...] A másik, ami ebbe az irányba mutat, az éppen végtudat. [...] S a harmadik, ami a »90-es években« ezt a szellemi megújulást ígéri, az éppen a kilencvenes évek világának eklektikus jellege, minden határt elmosó polifóniája” (490. old.).

A szerzők a korszak „objektív” bemutatására törekednek, és szinte „láthatatlan” marad az értékelő szándék, hiszen ők csak bemutatják a különböző,

peszsimista és optimistább értékeléseket. Ami nem marad egészen láthatatlan, az az óvó intés, hogy bizony mindez rossz irányba is vezethet. Ugyanakkor biztatás is van szavaikban: „Így hát a sötét huszadik századot lezáró évtized múltán az évtized kutatója bizakodással mondhatja (a tizenkilencedik század patetikus stílusában): »Fel hát a huszonegyedik századba...!«” (491. old.)

Folyamatosan felvetődik persze a kérdés: mi lehet az egyén szerepe, felelőssége mindebben? És mi lehet a kutató felelősségteljes szerepe? Létrehozni például napjaink informatív, sok-sok hétköznapi példát felsorakoztató, szemléletes elemzését. Csak azt kiemelve, ami a megértést segíti. Természetesen a feltett kérdésekre nem mindig találunk választ, ugyanakkor amint megfogalmazzuk a kérdést, a problémát, nagy eséllyel indulhat el a diskurzus róla. Itt van például a sokat emlegetett multikulturalizmus, amely rengeteg vitát generál. Az európai, amerikai nagyvárosokban több kultúra él együtt, egymás mellett, egy térben, mint mondjuk száz éve. A probléma az, hogy csak egymás mellett és nem egymással együttműködve élnek. A kérdés ma már nem úgy vetődik fel, hogy szereted-e vagy nem szereted azt a másik kultúrát, hanem hogy képes vagy-e megtalálni azt, ami közös, aminek köszönhetően képesek vagytok együtt élni.

A szerzők sokszor evidenciákat sorakoztatnak fel, de sajátos látásmóddal, sajátos szemüvegen keresztül. Olyan érzése van az embernek, mintha már ismerte, látta volna az itt elemzett jelenségeket, de mindennek csak a kontúrját, és igazán csak most válna minden ismertté és láthatóvá. Az összes olyan – egyetemes – dilemmát kötik egy csokorba, amelyek meghatározzák mindennapjainkat, és amelyekkel kíméletlenül szembesítik is az olvasót. Ráirányítják a figyelmet mindarra, ami épít, és ami rombol. A művelt, véleményformáló közönség lehet az igazán értője, használója az ilyenfajta tudástárnak, hiszen a legtöbb esetben nincsenek és nem is lehetnek válaszok az észlelt problémákra. Nem tudható, mivé fajulnak a dolgok, milyen irányt vesznek a történések, mi lesz az erőteljesen mediatisált világgal, amelyben a manipulációnak végtelen eszköztára van. Kapitányék munkája az európai észjárás fényében fogalmazza meg, hogy Európában manapság hogyan illik viselkedni. A terek globálisak, a problémák azonban lokálisak, és megoldásukban nagy segítség lehet – különösen a felnövekvő generációk számára – ez a látható és láthatatlan világokról szóló kötet az emberi állapotról, az ezredforduló emberéről, arról, hogy milyen világot teremtünk ebben a válságos korban. Könyv az emberről, az általa teremtett világok tükrében.